

AGNIESZKA BAJOR – KATOWICE

[Recenzja]: Bogumiła Warząchowska: *Książka, prasa i biblioteka w działalności Kościoła katolickiego w województwie śląskim (1922-1939)*, Księgarnia św. Jacka, Katowice 2012, s. 316, faks. – (Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 72). – ISBN 978-83-7030-887-2

W 2012 roku, w serii „Studia i Materiały Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” ukazała się kolejna już pozycja z zakresu bibliologii¹ – a mianowicie książka Bogumiły Warząchowskiej *Książka, prasa i biblioteka w działalności Kościoła katolickiego w województwie śląskim (1922-1939)*.

Przedmiotem omawianej publikacji² są tytułowe dzieje książek, bibliotek i prasy katolickiej w nowo utworzonym województwie śląskim³ w latach 1922-1939⁴. W okresie międzywojennym wspomniane media pełniły ważną rolę – polegającą nie tylko na uświadamianiu religijnym, ale także na spajaniu niejednorodnej społeczności śląskiej. Trudny czas zmian granic państwowych sprzyjał również i temu by książka i prasa stały się istotnym elementem narodotwórczym. Jak zauważyła Autorka we *Wstępie* „Dwudziestolecie międzywojenne to okres w dziejach Śląska, w którym zaznaczył się dynamiczny rozwój życia kulturalnego, oświatowego i politycznego, ukierunkowany koniecznością scalenia narodowego, kulturowego i wyznaniowego społeczeństwa, po długich latach niewoli narodowej”⁵.

¹ *Biblioteki kościelne i klasztorne w Polsce. Historia i współczesność*. Red. Henryk Olszar, Bogumiła Warząchowska. Katowice 2009 (jako 47. pozycja serii) oraz Weronika Pawłowicz: *Księgozbiory polskiego duchowieństwa katolickiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939 r.)*. Katowice 2009 (jako 52. pozycja serii).

² Całość została wzbogacona: spisami treści w języku angielskim i niemieckim; niewielkim *Wykazem skrótów*, na który składają się przede wszystkim nazwy własne instytucji i organizacji; *Indeksem nazwisk*; *Spisem tabel*; *Aneksem* z jedenastoma ilustracjami czasopism katolickich oraz streszczeniami w języku angielskim i niemieckim.

³ Z wyłączeniem Śląska Cieszyńskiego, na którego obszarze współegzystowały ze sobą dwa wyznania – katolickie i ewangelickie. Sprawy książki, prasy i biblioteki rozwijały się tam odmiennie oraz wymagają starannych i dodatkowych badań.

⁴ Pierwsza z dat jest związana z podpisaniem Konwencji Genewskiej, która regulowała stosunki polsko-niemieckie na Górnym Śląsku, w tym sprawy religijne. W tym też roku utworzono Administrację Apostolską na Górnym Śląsku. Druga z dat kończy okres międzywojenny.

⁵ B. Warząchowska: *Książka, prasa i biblioteka w działalności Kościoła katolickiego w województwie śląskim (1922-1939)*. Katowice 2012, s. 13.

Celem pracy było „ukazanie roli Kościoła katolickiego w działalności wydawniczej, prasowej i bibliotecznej, zwłaszcza w jej inspirowaniu i programowaniu, w okresie międzywojennym na terenie województwa śląskiego, na tle rozwoju życia kulturalno-oświatowego tego regionu. Książka i prasa oraz biblioteki i inne instytucje organizujące czytelnictwo na Śląsku miały tutaj do wypełnienia szczególną rolę – zintegrowania tych ziem w obszarze państwa polskiego w wymiarze kulturowym, religijnym i językowym”⁶. B. Warząchowską interesowały związki poszczególnych organów prasowych, książek i bibliotek z instytucjami kościelnymi diecezji katowickiej, ponadto kolportaż prasy i promocja czytelnictwa w regionie oraz akcje wydawnicze. Tego typu zagadnienia były dotychczas opracowane w sposób przyczynkarski (wskazuje na to bogaty stan badań zamieszczony we *Wstępie* na s. 16-24), brakowało natomiast syntezy złożonego procesu, wymagającego zanalizowania dokumentów diecezjalnych, publikacji wydawanych w diecezji oraz opracowań historycznych, teologicznych i bibliologicznych⁷. Dotyczyły one tak dziejów Kościoła i samej diecezji, stowarzyszeń, bractw i organizacji katolickich, działalności duszpasterskiej kapłanów, życia literackiego na Śląsku, funkcjonowania piśmiennictwa, drukarstwa i oficyn wydawniczych oraz tytułów czasopiśmienniczych i bibliotek na tym terenie.

B. Warząchowska podzieliła swoje studium na cztery uzupełniające się części – zarysowując dzieje kultury książki w województwie śląskim na przełomie XIX i XX wieku; działania Kościoła katolickiego na rzecz książki, prasy i biblioteki; te same działania, ale w wykonaniu Kościoła na Śląsku na podstawie źródeł prasowych; oraz politykę biblioteczną Kościoła.

W części pierwszej skupiła się na odtworzeniu aktywności wydawniczej, prasowej i bibliotecznej na Górnym Śląsku – od wieku XIX, ze szczególnym uwzględnieniem tych instytucji, które działały na rzecz polskojęzycznej ludności regionu, a przed którymi stały nowe zadania – mianowicie zaspokojenie potrzeb czytelnich środowiska inteligencji, polskich urzędów czy szkół. Najwięcej miejsca poświęciła funkcjonowaniu świeckich oficyn specjalizujących się w sprzedaży książek religijnych, a więc np. Księgarni Katolickiej, Zakładowi Sztuki Kościelnej – Oddziałowi Księgarnia, Karolowi Miarce, synowi. Opis poszczególnych przedsiębiorstw jest odmienny – uzależniony tak od stopnia ich ważności jak i możliwości źródłowych.

Niestety instytucje te nie do końca były w stanie usatysfakcjonować odbiorców treści katolickich, więc oddzielnie scharakteryzowano udział Kościoła katolickiego na rynku wydawniczym Górnego Śląska. Wspomniano działalność wy-

⁶ Tamże, s. 14.

⁷ Na *Bibliografię* składają się następujące działy: *Źródła archiwalne* (z Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach, Archiwum Państwowego w Katowicach, Archiwum Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego, Biblioteki Śląskiej w Katowicach i Biblioteki Teologicznej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach); *Źródła drukowane* (385 pozycji); *Wykaz badanych czasopism* (24 tytuły czasopism katolickich, w tym diecezji katowickiej, i fachowych ukazujących się w okresie międzywojennym); *Wykaz dokumentów papieskich* (22 encykliki, przemówienia, listy, instrukcje lub konstytucje); *Encyklopedie, słowniki, bibliografie i inne informatory* (29 pozycji); *Opracowania* (254 opisy).

dawniczą: inspirowaną przez ks. ks. biskupów – Augusta Hlonda i Stanisława Adamskiego; zakonów (np. rybnickich werbistów, panewnickich franciszkanów, nikołowskich salwatorianów); a przede wszystkim Księgarni i Drukarni Katolickiej w Katowicach. Autorkę interesowały nie tyle dzieje poszczególnych wytwórni co profil tematyczny oraz tytuły publikowanych tam organów prasowych – własnych lub drukowanych na zlecenie, np. Śląskiej Ligi Katolickiej.

W dalszej części rozdziału B. Warząchowska szczegółowo omówiła dzieje czasopism utworzonej w 1925 roku diecezji katowickiej. Jako pierwszy, już w 1925 roku, powołano tygodnik dla wiernych – „Gość Niedzielny”, mający przynosić bieżące informacje głównie o charakterze religijnym, ale też społecznym, edukacyjnym czy kulturalnym (wraz z dodatkami skierowanymi do dzieci i młodzieży, jak: „Mały Gość Niedzielny”, „Młodzież Katolicka”, „Dom i Szkoła”, „Front Katolicki”; oraz do dorosłych: „Winnica Pańska”, „Apostoł Trzeźwości”, „Wiadomości Parafialne Mysłowickie”, „Caritas”, „Dla Kobiet”, „Bezpłatny Dodatek Radiowy”). Jak wskazała Autorka „Redakcja odwoływała się [...] do tradycyjnych wartości kultury regionu, pobożności i śląskich obyczajów”⁸. Kapłanom dedykowano natomiast „Wiadomości Diecezjalne” (1925-1939), które wypełniały rozporządzenia i ogłoszenia administracji kościelnej, encykliki, listy pasterskie, przynoszące aktualne informacje o charakterze prawnym bądź urzędowym. Oprócz tego drukowano teksty ułatwiające posługę duszpasterską, omówienia działalności organizacji katolickich – w tym rzecz jasna Akcji Katolickiej, polecano wartościowe publikacje i zamieszczano nekrologi zmarłych księży. W latach 1932-1939 w diecezji ogłaszano również „Głos Misji Wewnętrznej”, który służył podniesieniu i wzmocnieniu wiary wśród konsekrowanych oraz świeckich pracowników tego związku. Jako ostatni na Górnym Śląsku zaczął się ukazywać „Dzwonek Maryi” (1934-1939) skierowany do członków Sodalitacji Marińskiej.

Odrębnego omówienia doczekały się dzieje bibliotek i czytelni na Górnym Śląsku – których istnienie było związane m.in. z funkcjonowaniem Towarzystwa Czytelni Ludowych (TCL) i szkolnictwa powszechnego. Wspomniane zostały prywatne księgozbiory księży (np. ks. bpa Arkadiusza Lisieckiego, ks. Jana Kudery, ks. Emila Szramka); biblioteki parafialne (rozwijające się zwłaszcza w drugiej połowie XIX wieku), których dzieje są niezwykle trudne do odtworzenia i nie stanowiły przedmiotu szczególnych badań B. Warząchowskiej; oraz biblioteki towarzystw religijnych (przede wszystkim świetnie zorganizowane zasoby TCL oraz Akcji Katolickiej).

Ta obszerna podbudowa historyczna skonstruowana przez Autorkę posłużyła do ukazania miejsca książki, prasy i biblioteki katolickiej na tle innych tego typu mediów funkcjonujących na obszarze województwa śląskiego. Były to środki ważne i potrzebne, na co wskazują zaprezentowane w kolejnym rozdziale dokumenty inicjujące, rozwijające i pomagające, a przede wszystkim porządkujące aktywność wydawniczą, prasową i biblioteczną.

B. Warząchowska podzieliła te dokumenty na trzy grupy – rozpoczynając od

⁸ Warząchowska: *Książka, prasa i biblioteka*, s. 55.

tych o najszerszym zasięgu oddziaływania. Źródeł polityki kulturalnej upatrywała w dziewiętnastowiecznej doktrynie społecznej Kościoła. W papieskich listach i encyklikach poszukiwała informacji na temat roli nowych form komunikacji, jak prasa, film i radio w sferze religijnej. Odszukane materiały stały się podstawą chronologicznego omówienia rozwoju myśli kolejnych papieży na temat mass mediów, które skutecznie wspomagały duszpasterzy, umacniały i krzewiły wiarę, informowały, nauczały, przypominały, objaśniały i wreszcie pobudzały. Hierarchowie Kościoła wypowiadali się w swoich oficjalnych pismach na temat: wolności wyboru lektury, potrzeby czytania, złej i dobrej książki i prasy oraz ich roli we współczesnym świecie, promocji wiary za pośrednictwem słowa drukowanego czy cenzury.

W dalszej kolejności charakterystyce poddano rozporządzenia Episkopatu Polski, w których nie brakuje zapisów dotyczących konieczności dokształcania księży i ich ciągłej lektury. W ramach Episkopatu powstała w latach dwudziestych XX wieku Komisja Prasowa „zobowiązana [...] do czuwania nad interesami Kościoła w środkach przekazu oraz do wypracowania i przedkładania biskupom związanych z tym uwag i propozycji”⁹. Jak wskazała Autorka, od momentu utworzenia tej instytucji można zauważyć planowe działania Kościoła na rzecz rozwoju prasy katolickiej w Polsce. W tym też czasie powołano do życia Katolicką Agencję Prasową a w ramach Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej – Książnicę Akcji Katolickiej.

Ostatni podrozdział poświęcono polityce wydawniczej, prasowej i bibliotecznej katowickiej kurii diecezjalnej, zarządzanej kolejno przez ks. ks. Augusta Hlonda, Arkadiusza Lisieckiego i Stanisława Adamskiego. Autorka zwróciła uwagę na postanowienia zjazdów katolickich, które dotyczyły m.in. prasy katolickiej oraz na teksty administracji kurialnej ogłaszane na łamach „Wiadomości Diecezjalnych”, z których można dowiedzieć się o przepisach kodeksu prawa kościelnego dotyczących zakazu czytania szkodliwej literatury; tu zamieszczono też instrukcję służącą cenzorom książek w diecezji.

W trzecim rozdziale, opartym na badaniach źródeł diecezjalnych, B. Warząchowska skupiła się na omówieniu wspomianej we wcześniejszych częściach pracy dobrej książki i prasie oraz literaturze szkodliwej. W czasopismach katolickich diecezji katowickiej odszukała artykuły, reklamy, ogłoszenia, zachęty do czytania, spisy interesujących i wartościowych pozycji, które poddała analizie. Autorka scharakteryzowała zatem tytuły i autorów zalecanych książek – ich nazwy znalazły się w licznych przypisach bibliograficznych. Na uwagę Autorki zasłużyły materiały z zakresu homiletyki, liturgiki, katechetyki, monografie miast i parafii, powieści (drukowane np. w odcinkach w „Gościu Niedzielnym”), biografie świętych, błogosławionych, Ojców Kościoła, znanych księży, zasłużonych dla Śląska działaczy (np. z serii „Życiorysy Bohaterów Czynu”), także te o charakterze popularnym dla dzieci i młodzieży. Rodzicom polecano książki dotyczące pielęgnowania i wychowania dzieci – to ostatnie zagadnienie zresztą stosunkowo często pojawiało się w wydawnictwach księży i katolickich publicystów. W opo-

⁹ Tamże, s. 122.

zycji do tej cennej dla Kościoła literatury przedstawiono sposoby prezentowania na łamach prasy katolickiej złego piśmiennictwa, czyli liberalnego, socjalistycznego, bolszewickiego, ateistycznego, bezbożnego, gorszącego, rozpustnego, pornograficznego, nieuczciwego, sekciarskiego czy masońskiego. W „Wiadomościach Diecezjalnych” i „Gościu Niedzielnym”, a w znacznie mniejszym stopniu w pozostałych diecezjalnych periodykach, ilustrowano zgubne skutki czytania tego typu prasy, prowadzące do niewoli ducha oraz demoralizacji dzieci i młodzieży.

Nieco mylący jest tytuł trzeciego podrozdziału – *Promocja prasy i jej czytelnictwa* – bowiem Autorka nie tylko podała formy upowszechniania dobrego czasopiśmiennictwa oraz czytelnictwa, ale też znaczenie prasy diecezjalnej i parafialnej w pracy duszpasterskiej.

W ostatnim rozdziale opisała natomiast politykę biblioteczną Kościoła, do której przejawów zaliczyła artykuły, które poświęcono: zakładaniu i organizacji bibliotek, problemom ich funkcjonowania w Polsce, strukturze księżnic TCL, ich finansowaniu i zarządzaniu, szkoleniom bibliotekarzy. Kościół katolicki na Śląsku był ponadto zaangażowany w powstanie kilku bibliotek specjalistycznych, które również stały się przedmiotem krótkiego omówienia B. Warzachowskiej, a były to: Biblioteka Śląskiego Seminarium Duchownego (funkcjonująca wraz z Seminarium od 1927 roku) oraz Biblioteka Kurii Diecezjalnej.

Tak więc przedmiotem opracowania przedstawianej tu książki B. Warzachowskiej stała się chęć odpowiedzi na pytania – jaka była rzeczywista rola Kościoła katolickiego zaangażowanego w działalność kulturalną nowego województwa oraz czy akcje te mogły oddziaływać i w jaki sposób na wiernych, często aktywnie uczestniczących w tych złożonych procesach. Bogate kwerendy archiwalne i biblioteczne pozwoliły Autorce ukazać wpływ Kościoła katolickiego na rozwój umysłowy, kulturalny, oświatowy i społeczny mieszkańców województwa śląskiego. Na uwagę zasługuje scharakteryzowana bogata działalność organizacyjna ks. bpa Stanisława Adamskiego. Można wnioskować jak wielki wpływ wywarł on na działalność kulturalną prowadzoną na Górnym Śląsku – na prasę katolicką, zwłaszcza diecezjalną, wydawnictwa oraz biblioteki. Przyczynił się do powstania, a potem przeobrażenia, wszystkich czasopism diecezji katowickiej. Ogłaszał odpowiednie zalecenia i listy pomagające w sposób praktyczny w funkcjonowaniu redakcji periodyków. Z pewnością warto jeszcze szczegółowiej podjąć trud stworzenia kompleksowego opracowania tych działań.

Główna zasługa B. Warzachowskiej polega na uporządkowaniu materiałów źródłowych znalezionych na łamach czterech czasopism diecezjalnych, w których – jak się okazało – nie zabrakło, co charakterystyczne dla wszystkich tego typu organów, tekstów na temat prasy, książek i bibliotek, ich kolportażu i czytelnictwa. W tym miejscu warto pokusić się o uwagę, by zainicjować badania recepcji prasy i książki katolickiej w województwie śląskim w okresie międzywojennym oraz użytkowników bibliotek prowadzonych pod auspicjami Kościoła.